

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

ШЫҒЫСТАНУ
СЕРИЯСЫ

СЕРИЯ
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

АЛМАТЫ

№1 (50)

2010

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы
ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЪ-ФАРАБИ

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК КазНУ

* ШЫҒЫСТАНУ СЕРИЯСЫ

* СЕРИЯ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

АЛМАТЫ

№ 1 (50)

2010

МАЗМУНЫ СОДЕРЖАНИЕ

Зарегистрирован в Министерстве
культуры, информации и общественно-
го согласия

Республики Казахстан, свидетельство
№956-Ж от 25.11.1999 г.
(Время и номер первичной
постановки на учет - №766 от
22.04.1992 г.)

Редакционная коллегия:

Алдабек Н.А. (главный редактор)
2674167,
Надирова Г.Е. (главный
редактордың орынбасары),
Көптілеуова Д.Т. (жауапты
хатшы) 2 674649,
Күмісбаев Ә.К. Ким Г.Н.,
Авакова Р.А. Балақаева Л.Т.,
Батпеннова З.С., Ем Н.Б.
Атабай Б.А.

Вестник КазНУ
Серия Востоковедения
№1 (50)

ИБ №4777
Подписано в печать 05.02.10.
Формат 90 x 110 1/8.
Бумага офсетная № 1.
Печать офсетная. Уч.-изд.л. 7.75
Тираж 500 экз. Заказ №136.
Цена договорная. Издательство
«Қазақ университеті» Казахского
национального университета
имени аль-Фараби.
050040, г.Алматы,
пр.аль-Фараби, 71, КазНУ,
тел. 377-33-32, 377-33-31.
Отпечатано в типографии изда-
тельства «Қазақ университеті»

1-бөлім. ТАРИХ - раздел 1. ИСТОРИЯ

Алдабек Н.А., Сарсембеков В.Т. СНИЖЕНИЕ ОПАСНОСТИ СТИХИЙНЫХ БЕДСТВИЙ В КИТАЕ: СОЦИАЛЬНО- ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ.....	3
Абдраимова Н. VII-XII ҒАСЫРЛАРДАҒЫ ҚЫТАЙ МӘДЕНИЕТІНІҢ ГҮЛДЕНУ КЕЗЕҢІ.....	7
Акын Б.Қ. ЖАПОНИЯНЫҢ ЖАНҒЫРУ ҮДЕРІСІНІҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ.....	15
Алпысбаев Р. ИРАН-ИРАҚ СОҒЫСЫ ЖӘНЕ АҚШ-ТЫҢ ТАЯУ ШЫҒЫСТАҒЫ СЫРТҚЫ САЯСАТЫ.....	20
Ауган М. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ КРИЗИСА 1997-1998 ГГ. ДЛЯ СТРАН ВОСТОЧНОЙ АЗИИ.....	26
Галиев А.А. ТУРКМЕНИСТАН: МИФОЛОГИЗАЦИЯ ИСТОРИИ И ПОЛИТИКА.....	34
Есдаулетова А.М. ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ И БЛИЖНИЙ ВОСТОК: ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ СОТРУДНИЧЕСТВА.....	40
Жүніс Қ.Ә. ЛИВАН - ИЗРАИЛ ҚАҚТЫҒЫСЫНДАҒЫ ИСЛАМ ФАКТОРЫ.....	44
Керімбаев Е.Ә. СУН ЯТСЕН ЖӘНЕ ҚЫТАЙДАҒЫ ҰЛТТЫҚ МӘСЕЛЕ.....	49
Кульшанова А.А. ТУРКЕСТАНСКИЙ ДЖАДИЗМ КАК РАЗНОВИДНОСТЬ НАЦИОНАЛИЗМА.....	56
Қабылова А.С. ЖҮСІП БАЛАСАҒҰННЫҢ «ҚҰТТЫ БІЛІК» ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ САЯСИ МӘСЕЛЕЛЕР	61
Қалдыров О. АРАБ-ИЗРАИЛЬ ҚАҚТЫҒЫСЫНЫҢ ПАЛЕСТИНА ҚОҒАМЫ МЕН ХАЛЫҚ ӨМІРІНДЕГІ САЛДАРЛАРЫ.....	67
Қуанышбекова Ж.Қ. САУД АРАБИЯСЫ: ТЕРРОРИЗМ ЖӘНЕ ИСЛАМДЫҚ ЭКСТРЕМИЗМГЕ ҚАРСЫ ТҮРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	73
Кұрмансейіт Б. ЖАПОНИЯ МЕМЛЕКЕТІНІҢ БҰҰ РЕФОРМАСЫНА ҚАТЫСТЫ ҰСТАНЫМЫ	78
Сериккалиева А.Е. АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ КОНЦЕПЦИИ «КИТАЙ – ВАРВАРЫ» ЧЕРЕЗ ЭТНОГЕНЕЗ ХАНЬЦЕВ.....	82

СУН ЯТСЕН ЖӘНЕ ҚЫТАЙДАҒЫ ҰЛТТЫҚ МӘСЕЛЕ

Қытай Халық Республикасы құрылғанға дейінгі 1911-1949 жж. аралығындағы кезең Қытайдың бірқатар ұлттық аудандарындағы бір-біріне қарсы күштердің өз мүдделерін көздеген өткір талас-тартысымен, Орталық мемлекеттің ауқымды аймақтарындағы хань емес ұлттардың ұлттық қозғалыстарының жаппай өршуімен ерекшеленеді. Бұл кезең Сун Ятсеннің «үш халықтық принцип» ілімін жасап, біртұтас, мықты, тәуелсіз Қытай мемлекетін құру туралы насихатын таратқан кезі. Және де бұл кезең Қытайда Гуоминдан партиясының билігі орнаған, қытай ұлты культі доктринасы мен хань емес ұлттарды барынша тез қытайландыру идеясын ойлап тауып, сол идеяларды жүзеге асыруға тырысып көрген кезең болды. Осы жылдары ҚКП басқарған революциялық қозғалысқа хань емес ұлттардың да қатысуын көздеген, әр ұлт өз тағдырын өзі шешуі керек деген маркстік-лениндік талапты алға тартқан қытай коммунистері белсенділік танытты.

Кеңес Одағы тұсында және одан кейінгі кезеңде Сун Ятсенді саясаткер, әлеуметтік-экономикалық бағдарламалардың авторы, революционер-демократ тұрғысынан қарастырған еңбектер жетерлік. Бірақ, оның ұлтшылдыққа қатысты ойлары туралы талдап жазылған еңбектер көп емес. Сол еңбектердің ішіндегі бірегейі деп Қытайдың ұлттық саясатын зерттеп жүрген Ресей қытайтанушысы А.А. Москалевтің еңбектерін атауға әбден болады.

Бұл мақалада Сун Ятсеннің ҚХР-ның ұлттық саясатының деніне әсер еткен ұлттық мәселелерге, ұлтшылдыққа қатысты ойларына, тұжырымдарына талдау жасалады.

Сун Ятсеннің Қытайдағы ұлттық мәселенің түрлі аспектілеріне қатысты тұжырымдары оның «үш халықтық принцип» ілімінің маңызды бөлшегі болып табылатын ұлтшылдық идеясымен тығыз байланысты. Бұл ілімін Сун Ятсен Синхай революциясына дейін-ақ жасаған еді.

Алайда, жылдар өте келе әлемдегі, елдегі саяси жағдайдың өзгеруіне орай және жана Қытай үшін болған талас-тартыстың барысында жинақталған тәжірибесін негізге ала отырып ол өзінің «ұлтшылдық принципінің» мазмұнын ішінара өзгертіп отырды. Бірақ, қалай болғанда да Сун Ятсеннің осы мәселелерге қатысты тұжырымдарының негізі біршама берік, өзгеріссіз сақталды. Тек қана өмірінің соңына қарай Гуоминдан партиясының I съезінің манифестінде жарияланған Қытайдың барлық ұлты өз тағдырын өзі шешуі керек деген талапты қабыл алған кезінен оның ұлттық мәселеге қатысты ұстанымы жаңа түрге ие бола бастағанын байқауға болады /1, 14-15/.

А.А. Москалев Сун Ятсеннің ұлтшылдыққа қатысты тұжырымдарының қалыптасу эволюциясын төрт кезеңге бөліп қарастырады. Бастапқы кезең сунятсендік ұлтшылдықтың негізін және даму бағытын айқындайтын алғашқы ұлтшылдық ұрандар пайда болған 1893 жылдан бастау алады. Екінші кезең XX ғ. алғашқы жылдары мен 1912 жылдың аяғына дейінгі кезеңді қамтиды. Осы кезде сунятсендік ұлтшылдықтың мазмұнының ауқымы кеңейіп, антиманжурлық ұстанымдары жүзеге аса бастайды. Хань емес ұлттарды ассимиляциялауға қатысты бағдарлы талаптардың алға тартыла бастауы да осы кезеңге тура келеді. Бұл кезеңді «бес ұлт Республикасы» доктринасын Сун Ятсеннің өзінің «бір ұлтты Қытай» идеясына ыңғайлай бастаған кез деп те айтуға болады. Үшінші кезең, яғни біртұтас «қытай ұлтын» (чжунхуа минцзу) құру міндетін ұлтшылдық принципінің маңызды бөлшегі ретінде енгізу кезеңі, Гуоминдан партиясының I съезіне дейін созылды. Төртінші кезең Сун Ятсеннің 1924 жылы оқылған лекцияларында баяндалған «мемлекеттік ұлт» ұлтшылдық концепциясымен байланысты /6, 98-99/.

Сун Ятсеннің Қытайды бір ұлтты мемлекет қылуға қатысты алғашқы ойлары Гуоминдан партиясының идеологтарының

бірі Ваң Цзинвэйдің 1905 және 1907 жылдары «Минбао» газетінде жарияланған көлемді екі мақаласында көрініс береді. Ваң Цзинвэй алғашқы жарық көрген «Ұлт азаматтары» деген мақаласында, мақаланың дені Сун Ятсеннің ұстанымдары екенін және мақаланың мақсатын Тумынхуэй басшысының өзі түсіндіріп беріп отырғанын жазады /8, 106/.

Бұл мақалалардан 1905 ж. өзінде-ақ Сун Ятсеннің Қытайда хан мемлекетін құру үшін тек қана «манжурларды қуу» керек деген ұранмен шектеліп қалмағанын байқаймыз. «Ұлт азаматтары» мақаласынан Сун Ятсен Қытайдың болашақ тағдырын полиэтникалық мемлекет тұрғысынан қарастырғаны, яғни Қытай көп ұлтты мемлекет болып қалғаны дұрыс па, әлде ханьдықтардың хань емес ұлттарды ассимиляциялауы керек пе деген мәселені ойластырғанын көреміз. Мақалада Ваң Цзинвэй, полиэтникалық мемлекетте ұлттардың мәселесін шешетін екі жол бар, біріншісі, мемлекеттегі этностарды өзгертудің, яғни ассимиляция жасаудың қажеті жоқ, екіншісі, барлық халықтарды біріктіріп, оларды ассимиляция жасау арқылы бір халық жасауға болады деп жазады. Ваң Цзинвэйдің айтуынша, Тумынхуэй¹ Сун Ятсеннің ойларына сәйкес бұл мәселені шешудің екінші нұсқасын дұрыс көреді /8, 106/.

1907 жылы жарық көрген «Этникалық және саяси факторлардың арақатынасын зерттеуге арналған материалдар» деген мақаласында Ваң Цзинвэй ұлтшылдықтың жоғарыда айтып кеткен аспектісіне қайта оралады. Ол мақалада «біздің ұстанып отырған ұлтшылдығымыз барлық ұлттарды (хань емес) ассимиляция жасау арқылы бір ұлт жасауды көздейді» деп жазады. Егерде Қытайда ұлттарды ассимиляция жасау жүретін болса, онда хань ұлты этолонға айналып, басқа ұлттар өзінің бастапқы табиғатынан айрылатыны сөзсіз. Бұл мақалада Ваң Цзинвэй хань

ұлтының Қытайдағы басқа хань емес ұлттарды ассимиляция жасау саясатының себептеріне тоқталады. Ол мемлекетке төнетін қауіптің алдын алу үшін хань емес ұлттарды ассимиляция жасау керек екенін, және де бұл хань ұлтының құқығы ғана емес, сонымен қатар оның міндеті деп атап өтеді. Хань емес ұлттарды хань ұлтының ассимиляция жасауынан тек қана хань ұлты ғана ұтып қоймайды, бұл сол хань емес ұлттардың өзіне де пайдалы, өйткені, ассимиляция нәтижесінде хань ұлты мен хань емес ұлттардың құқығы теңеседі деп сендіруге тырысады. А.А.Москалев Сун Ятсеннің Қытайды біртұтас хань ұлты мемлекетіне айналдыруға ұмтылуының басты себебі, негізінен ірі-ірі хань емес ұлттар шоғырланған аймақтарда келенсіз жағдайлардың алдын алу арқылы мемлекеттің біртұтастығын сақтау болды, өйткені Сун Ятсен сол кездегі манжурлардың, монғолдардың, мұсылман ұлттардың, тибеттіктердің өмірлік қайратын тым әлсіз деп есептеп, бұл халықтар ірі державалардың оңай олжасына айналады деп қауіптенсе керек деген болжам айтады /8, 107/.

«Ұлт азаматтары» мақаласында Ваң Цзинвэй қытай аңыздарындағы алғашқы император Хуандидің өзі жатжерліктермен күресудің негізін қалағанын алға тарта отырып, мындаған жылдық тарихында ханьдықтар басқа этностарды ассимиляцияға әбден дағдыланған этнос екенін айтады. Ханьдықтардың алдында тұрған алғашқы міндет - манжур династиясының орнауымен қатар жойылып кеткен басқа ұлттарды өзіне сіңіріп жіберу қасиетін қайта жаңғырту, ал манжурлар, монғолдар, мұсылман ұлттар, тибеттіктер өте әлсіз этностар болғандықтан, олардың хань ұлты арқылы ассимиляцияға ұшырауы бұл мәселені шешудің ең бір тиімді жолы деп жазады өз мақаласында Ваң Цзинвэй. Ваң Цзинвэй Қытай мемлекетін хань ұлты құрғанын, хань ұлты Қытайды қайта жаңғыртып отырғанын, хань ұлты ғана елді осы тоқыраудан алып шығып, мықты мемлекеттердің қатарына қосуға шамасы бар екенін айтып, хань ұлтының басқа ұлттарды ассимиляцияға ұшыратуға құқылы екенін негіздеуге тырысады.

¹ Тумынхуэй (Одақтық лига) - 1905 жылы Сун Ятсен бұған дейін құрылған Қытайды қайта жаңғырту қоғамын сол кездегі Қытайдағы басқа да ұйымдармен біріктіріп қайта құрған революциялық ұйым.

Осыла
ұлтшыл
ассими
елдегі
шешуді
қараст
Қы
тағдыр
Ятсен
есепте
ұлтына
ұлттар
ол е
батыст
лармен
шығуш
уақыт
револю
Ятсен
бабала
«кемел
өзінің
хань
келетін
Сун
әрекеті
жылме
цзу гу
доктри
бірінші
Қытай
ханьды
мұсыл
доктри
үлкен
сондай
Қытай
цзу) ба
жөкқа
жаңа а
түсті, б
Сун Я
Қытай
қабылд
насын
және д
бір ұлт
бес тү
қабылд
Ала
алғашқ
доктри

Осылайша, тарихи тұрғыдан хань ұлтының Қытайдағы басқа ұлттарды ассимиляцияға ұшыратуын Сун Ятсен елдегі хань емес ұлттардың мәселесін шешудің ең бір тиімді жолы деп қарастырады /6, 102/.

Қытайдағы хань емес ұлттардың тағдырына қатысты бұл ойларын Сун Ятсен моральдық тұрғыдан кіршіксіз деп есептеді. Хань емес ұлттардың хань ұлтына айналуын Сун Ятсен сол ұлттардың игілігі деп қарастырды. Және де ол өзінің ұлтшылдық идеяларында батыстағы осы доктринаны ұстанушылармен салыстырғанда ешқандай «шектен шығушылық» жоқ деп есептеді. Біраз уақыт өте келе 1923 жылы «Қытай революциясының тарихы» еңбегінде Сун Ятсен өзінің ұлтшылдығында ата-бабалардан мұраға қалған ұлтшылдықты «кемелдендіргенін» айтады. Және де ол өзінің «кемелдендірілген» ұлтшылдығын хань емес ұлттардың мүддесіне қарсы келетін дүние деп қарастырмайды /8, 107/.

Сун Ятсеннің ұлт құруға қатысты әрекеттерінің екінші кезеңі негізінен 1912 жылмен байланысты. Бұл өзімен бірге У цзу гун хы («Бес ұлт республикасы») жаңа доктринасын ала келген Республиканың бірінші жылы еді. Бес ұлт құрамын Қытайдағы «үлкен бестік» ұлттары - ханьдықтар, манжурлар, монғолдар, мұсылман ұлттар, тибеттіктер құрады. Бұл доктринаның басты идеясы, Қытайдағы үлкен бес ұлттың тең құқылығы болды, сондай-ақ бұл доктрина басқа да Қытайдағы «аз этностардың» (сяо мин цзу) басқа ұлттармен тең құқылы екенін жоққа шығармады. Ұлттардың арасындағы жаңа арақатынастың символы ретінде бес түсті, бес жолақты ту қабылданды. Алайда Сун Ятсен мұның бәрін өзінің бір ұлтты Қытай идеясынан ауытқу деп құлықсыз қабылдады. Ол «бес ұлтты Қытай» доктринасын жасаушылардың қатарына кірмеді, және де бұл идеяны жақтамады. Өз елін бір ұлтты Қытай ретінде көргісі келген ол бес түсті туды мемлекеттік ту ретінде қабылдауға қарсы болды /6, 103/.

Алайда, Республиканың құрылған алғашқы күндерінен бастап жаңа доктринаның жаппай қолдау табуымен

бетпе-бет келген Сун Ятсен ашық қарсылық көрсете алмай, бұл жағдаймен санасуға мәжбүр болды. Сонымен қатар, ол бұл доктринаны өзінің бір ұлтты қытай құру идеясына ыңғайлай бастады. Сондықтан да Сун Ятсен мемлекет халқын тең құқылы деген У цзу гун хы («Бес ұлт республикасы») доктринасын Қытайдың бүкіл халқын бір ұлтқа біріктіруші доктринаға айналдыруға тырысып бақты. Ол өзінің сөздерінде Қытай Республикасының құрылуымен қатар ұлттардың арасындағы теңқұқылық мәселесі шешілді деп атап көрсетті. Бұл оған жаңадан қалыптасқан жағдайда ұлтаралық айырмашылық керексіз болып қалды деп сендіруге мүмкіндік берді. Бәрінен де Сун Ятсен бес ұлттың тұтас бір ұлтқа бірігуі керек екенін жиі айта бастады /8, 108/.

1912 жылдың 1 қаңтарында уақытша президент қызметіне кірісу иннаугурациялық Декларациясында-ақ Сун Ятсен елдің «ұлттық бірлігі» туралы өз ойларын алға тартты. Мұндай бірлікке жету үшін, елдің барлық аймақтарын біріктіруден бөлек, барлық ұлттарды – ханьдықтарды, манжурларды, монғолдарды, мұсылман ұлттарды, тибеттіктерді бір ұлтқа біріктіру керек екенін баса айтты. Осы 1912 жылы қызмет барысында жан- жаққа жіберген телеграммаларында, негізінен хань емес ұлттардан құрылған аудиториялардың алдында сөйлеген сөздерінде Сун Ятсен Қытайдағы барлық ұлттардың бір ұлтқа бірігуі керек екенін айтудан танбады. Алайда, Сун Ятсен баса назар аударып отырған «үлкен бестіктің» бірігуі «ерікті» түрде жүзеге асуы керек болды. Осы кездегі оның сөздерінде хань ұлтының басқа ұлттарды ассимиляция жасауы керек екені туралы айтылмайды. Шамасы, сол кездегі қалыптасқан жағдайда мұндай ойларды алға тарту орынсыз болып көрінсе керек. Бірақ бұл Сун Ятсен өзінің бастапқы ойларынан толығымен айныды деген сөз емес. Осы 1912 жылдың өзінде Сун Ятсеннің бұл көзқарастарынан бас тартпағаны, хань емес ұлттарды ассимиляциялау міндеті екі жерде, яғни алдымен Тунмынхуэйдің, артынша жаңадан құрылған Гуоминдаң партиясының

ұстанғандықтан, «чжунхуа минцзу» атауын мүлдем қолданбады /8, 113/.

Осылайша, өмірінің соңына қарай Сун Ятсенді мазалаған Қытайды бір ұлтты мемлекетке айналдыру мәселесі ол үшін өздігінен шешімін тапқандай болды. Өзінің сенуі бойынша және басқаларды сендіруі бойынша, Қытайды әлем мемлекеттерімен терезесі тең дәрежеге көтеруге және елдің территориялық тұтастығын сақтауға шамасы келетін нағыз біртұтас ұлт – гуоцзу - хань мемлекеттік ұлты болды.

Алайда Сун Ятсен «үлкен бестіктегі» хань емес ұлттардың санына келгенде біраз қателіктерге бой алдырды. Оның үстіне бұл бестікке кіретін төрт ұлттан басқа да хань емес ұлттар Қытайда көп еді. Қытайдың арнайы әдебиеттерінде көрсеткендей, XX-шы ғасырдың басында Қытайдағы хань емес ұлттардың үлес салмағы 10% құрады. Яғни, типологиялық тұрғыдан алғанда Қытай полиэтникалық мемлекетке жатты. Сондықтан Сун Ятсен тек қана хань мемлекеттік этноұлтын көрген бір ұлтты Қытай, шындығына келгенде елес болып шықты. Сонда да болса чжун хуа минцзу концепциясынан гуо цзу концепциясына қарай ойысуының өзі Сун Ятсеннің өзінің сүйікті біртұтас ұлт идеясын жүзеге асыратын жолды үздіксіз іздеу үстінде екенін көрсетті. Және де соңғы жобасында ол біртұтас ұлтты әлі де болса этникалық топ ретінде көргісі келді /8, 114/.

Сун Ятсеннің жобаларының утопиялық және ұлыханьдық ыңғайына қарамастан, оның XX ғ. Қытайдағы ұлт жасау процесіне қосқан үлесі әжептеуір қомақты екенін мойындауымыз керек. Сун Ятсеннің идеялары қытай қоғамының назарын шындығында да төтенше маңызды мәселе болып табылатын ұлт мәселесіне аудартты. Сун Ятсен өзінің айтуынша ұлы ата-бабаларының дәстүрлерін негізге ала отырып бұл мәселені өз бетінше шешуге талпынды. Сонымен қатар Сун Ятсеннің идеялары әлдеқайда қонымды жаңа концепциялар мен идеялардың тууына негіз болды. Оның кейбір концепциялары немесе оның элементтері уақыт өте келе одан ары

дамытылып, жаңа мазмұндармен толықты. Мысалы, Қытай Гуоминдан партиясы қабылдаған «гуо цзу» (мемлекеттік ұлт) термині Сун Ятсен ашықтағаннан басқа мәнге ие болды. Гуо цзу Қытайдағы барлық ұлттардың жиынтығы ретінде қабылданды. Және де ол «чжунхуа гуо цзу» деген жаңа атқа ие болды, яғни қытайлық мемлекеттік ұлт деген сөз. Сун Ятсеннің біртұтас қытайлық ұлтына қолданған «чжунхуа минцзу» этнонимін Мао Цзэдун, Чан Кайши, ҚХР-дың біраз ғалымдары қабылдады. Сонымен қатар, Сун Ятсен саясаткер ретінде түрлі интегративті формулалар мен ұрандардың біріктіруші ролін керемет түсіне білді және оларды біртұтас ұлт құру міндеттерін насихаттаған кезде өз ретімен, жөнімен барынша белсенді түрде қолдана білді. Мұның өзі оның ұлт құру мәселесіне қатысты идеялық мұраларының позитивті бөлігін құрайды. Сун Ятсеннің хань ұлтын іштей бірігуге шақыруы белгілі бір деңгейде әлі де болса өзектілігін жойған жоқ.

1. Богословский В.А., Москалев А.А. Национальный вопрос в КНР (1911-1949г.г.) М.: Наука, 1988.
2. Сыроежкин К.Л. Мифы и реальность этнического сепаратизма в Китае и безопасность Центральной Азии. Алматы: «Дайк-Пресс», 2003.
3. Алдабек Н.Ә.Тарихы талқыға толы Шыңжаң. Алматы: «Қазақ университеті», 2003.
4. Ефимов Г. Очерки по новой и новейшей истории Китая. М.: Государственное издательство политической литературы, 1951.
5. Москалев А.А. Теоретическая база национальной политики КНР (1949-1999 гг.) М.: Памятники исторической мысли, 2001.
6. Москалев А.А. Национализм в понимании Сун Ятсена. Проблемы Дальнего Востока, 1999, № 2.
7. Москалев А.А. Национализм в понимании Сун Ятсена. Проблемы Дальнего Востока, 1999, № 3.
8. Москалев А.А. Единая нация в проектах Сун Ятсена. Проблемы Дальнего Востока, 1997, № 3

Настоящая статья посвящена рассмотрению эволюции подходов Сун Ятсена к проблеме единой нации в Китае в начале XX века.